

Pellas skeppargård 1884

Åländsk allmogeseglation i slutet av 1800-talet

Korta fakta

Den åländska allmogeseglationen hade sin blomstringsperiod under åren 1856-1880. Då bedrevs en omfattande fraktsjöfart i Östersjön och Nordsjön och Åland var ett av världens ledande sjöfartsområden. Åländska fartyg lastade trävaror och timmer från norrländska hamnar som Skellefteå, Gävle, Sundsvall, Piteå, Härnösand och lossade i bl.a. Köpenhamn, Lübeck, Hamburg, Hull, Swansea, London, Newcastle, Antwerpen, Bordeaux och Bilbao. Det var gott om utfrakter, men dåligt med returfrakter.

Sedan långt tillbaka bedrev ålänningarna husbehovseglation på marknaderna i Stockholm och Åbo. Man hade med sig ved, fisk, strömming, smör, ägg, kor, får. Tillbaka kom man med bl.a. salt, järn och spannmål. Fraktsjöfarten var av en helt annan dimension.

En stor del av den åländska allmogen, bönder och torpare, engagerade sig i sjöfarten. Man köpte andelar i fartygen, 1/8, 1/16, 1/32 eller ett ax. Ett stort antal fartyg byggdes vid denna tid både på Åland och på åländska beställningar i Österbotten. Det fanns en huvudredare, medan andra som satsade medel blev medredare. Redarna valde skeppare, som i sin tur lejde besättningsmän. De flesta besättningsmännen rekryterades bekantskapsvägen inom socknen. På en bark behövdes 10-12 personer, på ett skonertskepp 7-12, på en skonare 4-9, på en galeas 2-5 personer. Kapten, styrman och konstapel var befäl, sen fanns båtsmän, segelmakare, timmermän, matroser, lättmatroser, jungmän (första resan), skeppspojke.

Den största sjöfartssocknen var Lemland. 1882 fanns i Lemland 46 registrerade handelsfartyg: skonertskepp, skonare, galeaser, barkskepp. 6 av 10 ynglingar var på sjön.

Varje år seglade man ut i april och kom tillbaka strax före jul. Under tiden som männen var borta (åtta månader) fick kvinnorna med hjälp av några drängar och pigor sköta jordbruket.

På de åländska bondgårdarna odlade man mest råg, man hade 7-8 kor på en normalgård, några kalvar, ett par hästar. Några gårdar, som Pellas, hade också en hel del skog. Där fanns också en dräng och en piga plus kanske en sommardräng och en sommarpiga. På torpen hade man ett par kor, några får och en gris.

I april, före utresan, skulle fartygen provianteras och rustas ut. Skepparen gjorde provianteringslistor, varje medredare bidrog efter sin andel. Ex. på proviant: 3 skålpund smör (saltades i tunnor), 1 lispund fläsk, 4 skålpund bröd, 2 skålpund mjöl, 4 kappar (1/2tunna) potatis, 1/2 stop brännvin. Dessutom lakan, dyna, spik, plank. Man hade skickning som vetebullar, färdbröd och pannkaka. Allt stuvades i tunnor, byttor och säckar. Varje redare bidrog dessutom med kölpenningar (en handkassa till skepparen). Hos lanthandlaren inköptes tobak, konjak, cigarrer, socker, kaffe, risgryn, tändstickor. Den störste lanthandlaren i Lemland var Sundahls på Klubben i Granboda. Han såldes det mesta inklusive skeppsutrustning. Hos honom kunde man dessutom läsa tidning tre dar i veckan.

Fartygen rustades ut på flera platser på Lemland, vanligast var Lumparsund. Innan man seglade skulle man dricka en avskedsskål. Mäklarna ordnade frakterna. På 1870- och 1880-talen anlätades Nordström & Thulin i Stockholm och Clarkson i London.

Adress:Box 104
391 21 Kalmar**Besöksadress:**

Skeppsbrogatan 51

Telefon:

0480-45 13 45

Mobil:

070-672 94 06

Fax:

0480-45 13 65

E-post:

ebbe.westergren@kalmarlansmuseum.se

Bankgiro:

435-7282

Postgiro:

791100-1

Pellas skeppargård 1884

När man kommit tillbaka, strax efter jul, hade man räkenkalas på huvudredarens gård. Då delades vinsterna ut, allt efter andelarna.

Sjöfarten kunde ge stora pengar, men satsade man fel var risken stor att man förlorade allt. Det var inte ovanligt att ett fartyg förläste. Man kunde aldrig vara helt säker på att de som seglade iväg också kom tillbaka.

Rikedomar kom dock in till Åland under den här tiden. Flera bönder och torpare använde sina pengar till att bygga nya skeppargårdar.

Den störste redaren i Lemland var Erik Petter Eriksson på Pellas i Granboda. (Hustru Brita Stina, dotter Kristina, gift med Carl Gustaf, son Erik August, utbildad på navigationsskolan). Erik Petter var huvudredare i flera fartyg och hade andelar i ytterligare ett antal. Han blev med tiden en rik man och kallades ibland för Lemlands bank eftersom han bedrev en egen lånerörelse. 1874 byggde han flera fartyg i Sideby, Österbotten, som fortfarande seglade 1884: Augusta (barkskepp), Eli (skonare), Cedia (skonertskepp). Han hade också Leo, byggt 1870 i Sideby (skonertskepp kallat Penningdraken eller Människoätaren), Linnea, skonertskepp byggt 1872, Wendla, skonertskepp byggt 1875, Primus, skonertskepp byggt 1874 m.fl.

Erik Petter tillhörde dem som ganska sent byggde om sin gård. Han ansåg att ett hus är improduktivt och inte föder något kapital, vilket däremot ett fartyg gör. Därför satsade han sina pengar i fartyg. Först när detta inte var lönsamt längre så byggde han om sin gård. Pellas skeppargård byggdes åren 1882-1884, och gjordes ett par stockvarv högre än granngården Andersas. (Erik Petter lejde två timmermän, Herman Jakobsson och Lindman.)

De nya skeppargårdarna inreddes annorlunda än de gamla gårdarna. Man hade en stor sal för kalas och mottagning av gäster. Man skaffade ny inredning som salsmöbler, klädda soffor, trasmattor och porslin. Kringresande målare dekorerade väggar och paneler. (Westman var en kringresande målare som använde utskurna schabloner.)

Pellas blev känt för sina stora kalas där man drack kaffe med småbröd eller åt pannkakor med sylt och snömos.

1861 anlas Mariehamns stad. Den förblev en ganska liten stad under hela 1800-talet, men de som bodde där fick andra vanor än bönderna på landet. Det rådde ett motsatsförhållande mellan kofferdiskepparna som utbildades på navigationsskolan och de självlärda bondeskepparna. I stan fanns societetshuset, man kunde gå på soaréer, hade andra kläder och många fick ett förakt för bondlandet.

1876 fick Mariehamn telegrafisk förbindelse med Finland, 1877 med Sverige. Nyheterna kom nu snabbare. De som var kvar på Åland visste var deras fartyg fanns.

På 1880-talet började den åländska seglationen få problem. Ångfartygen tog över de lukrativa traderna. Lönsamheten varierade kraftigt och seglation från Åland minskade. De flesta hade dock ingen tanke på att sluta. 1887 började dock emigrationen ta fart (detta år emigrerade 102 personer från Lemland). Några satsade på djuphavsseglation över Atlanten till Mexikanska golfen, till Vladivostok eller till Australien. På 1890-talet blev sjömansyrket ett helårsarbete.

2001-04-21 Ebbe Westergren, Kalmar Läns Museum

Adress:

Box 104
391 21 Kalmar

Besöksadress:

Skeppsbrogatan 51

Telefon:

0480-45 13 45

Mobil:

070-672 94 06

Fax:

0480-45 13 65

E-post:

ebbe.westergren@kalmarlansmuseum.se

Bankgiro:

435-7282

Postgiro:

791100-1

Pellas skeppargård 1884

Scenario

Pellas skeppargård 1884

- Skonertskeppet Leo ska rustas ut. Med-redarna, bönder och torpare, samlas för att göra de sista arbetena innan fartyget seglar ut. Proviant och utrustning görs klar.
- Nya och gamla besättningsmän ska lejas
- Det nybyggda huset på Pellas visas upp (högre och vackrare än Andersas)

Det blir kalas för att visa upp Lemlands vackraste skeppargård och ett avskedskalas för dem som ska segla ut för våren. (Det dröjer åtta månader innan vi ses igen).

De som samlas är bönder och torpare från hela Åland, medredare till ett eller flera fartyg som snart ska ge sig iväg. De ska lämna bidrag till utrustningen efter partsandel. Några av männen har tingat plats som besättningsmän på Leo och har förhoppningen att snart segla ut som matros eller jungman. Någon tillhör befälet, styrman eller konstapel. Kvinnorna är bönder eller torpare, mor, hustru eller fästmö till dem som ska segla ut. De ska hjälpa till med de sista arbetena innan de skickar ut sina karlar på sjön.

Alla som kommit till Pellas är också nyfikna på att få se storredaren Erik Petter Erikssons nybyggda hus.

Erik Petter Eriksson visar upp sitt nybyggda boningshus. Han visar runt i huset, salen med sina moderna möbler, gardiner och trasmattor, de andra rummen. Han uppför sig som den store skeppsredaren.

Inredningen i huset är inte helt färdig. Några schabloner ska målas på panelen och en bård göras klar vid taket i salen. Därför har Erik Petter lejt en målarska för detta arbete.

På gårdsplanen ligger ett par stockar som hämtats från Erik Petters skog. Timmermannen Herman Jakobsson har lett det praktiska arbetet med att bygga boningshuset. Han har huggit och sågat de flesta stockarna. Han behöver nu hjälp att klyva och skrä timret. Stockarna ska sedan användas till de nya uthusen.

De som ska mönstra på fartygen behöver en sista övning i sjömaning och splitsning. Här prövas också om de som tingat plats som besättningsmän klarar sitt arbete. Optisk signalering övas.

En hel del behöver tvättas, strykas och manglas: besättningsmännens och befälets kläder, lakan som man ska ha i hytten eller i skansen ombord.

Folket som kommer dit får vara med och laga den goda maten. Erik Petters hustru Britta-Stina styr och ställer i matlagningen. Skickningarna till männen som ska segla ut görs färdiga.

Tyvärr är inte den nya järnspisen och skorstenen helt klar att tas i bruk. Därför får maten lagas i tunnor på gårdsplanen.

Skepparen söker kontakt med mäklarfirman Nordström & Thulin i Stockholm för att få reda på den första frakten. Ska han gå till Gävle, Skellefteå eller Piteå för att hämta trävirke. Och var ska frakten lossas, i Newcastle, Hull eller kanske Bordeaux?

Pellas skeppargård 1884

De som ska segla ut fyller sina sjömanssäckar. Trillan packas med all proviant som ska med och görs beredd för färd ned till Lumparsund. Det blir ett avskedskalas med god mat, vetebullar, pannkaka och kräm.

Roller

Deltagarna spelar rollerna av de bönder och torpare som kommer till Pellas. Var och en funderar under dagen ut sin egen roll, vem man är och rollpersonens karaktär. Medredare, besättningsman, bondhustru....

Frågeställningar

1. Oron för dem som ger sig iväg (otålighet hos dem som ska segla ut). Flera fartyg har förlist. Leo kallas ibland för människoätaren (men också för penningdraken). Kommer vi att ses igen?

2. Erik Petters nya hus. Har han förbyggt sig? Den store skeppsredaren måste visa sig störst även i husbygge.

3. Framtiden i Lemland. Hur går det med fraktsjöfarten? De goda tiderna verkar vara förbi, eller kommer de tillbaka?

Ångfartygen tar över de mest värdefulla frakterna.

Vad ska vi satsa på i framtiden? Fortsatt seglation i Östersjön och Nordsjön? ? Djuphavsseglation till Australien eller Sydamerika? Ångfartyg?

Kanske vi borde ägna oss mer åt jordbruket?

En del talar om Amerika och att emigrera?

4. Skillnaden mellan stad och land. Mariehamn växer till. Där finns navigationsskolan för blivande sjökaptener. De som studerar eller flyttar in till staden får manér, de blir högfärdiga, ser ner på bondeskeppare och torpare. En ny livsstil börjar växa fram.

2001-04-21

Ebbe Westergren

Kalmar Läns Museum